

ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАДИ НА ВСТАНОВЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

С.І. Колосок

Сумський державний університет, м. Суми

У статті досліджено механізм використання економічної влади при впровадженні інновацій. Встановлено зв'язок між стабільністю промислових груп та рівнем інноваційності продукції.

ВСТУП

Як правило, в економічній теорії припускається, що будь-які структурні зрушення поєднуються з економічною доцільністю та технічними можливостями країни, а самі процеси цих змін перебувають в межах взаємної трансформації всіх елементів економічних відносин. Держава стимулює впровадження найбільш перспективних новацій, що покликані на досягнення її економічного зростання та соціального благополуччя.

Проте, в умовах обмеженості інвестиційних ресурсів підприємств, непривабливості кредитних умов для довгострокових проектів та низької підтримки інноваційних програм державними органами економічні зрушення неможливі. У підприємств виникає потреба консолідації капіталу в формі спеціальних об'єднань, які б враховували інтереси виробників продукції та послуг. Такі об'єднання можуть створюватися у вигляді фінансово-промислових груп або холдингів та полегшують отримання преференцій у їх роботі. Це, у свою чергу, дозволяє забезпечити агентам гарантований доступ до фінансово-кредитних ресурсів, вигідно розмістити капітали та отримувати ренту від розширення сфери впливу і економії від масштабу.

В Україні відбулося значне з'єднання окремих промислово-фінансових груп з державною владою в результаті процесу "швидкої приватизації", які тепер використовують владні інститути для захисту власних економічних інтересів. Держава з носія економічної влади як атрибута забезпечення інноваційного розвитку перетворилася на економічного агента, який керується одержанням ренти.

Аналіз джерел і публікацій. Дослідження проблеми державного регулювання інноваційних процесів, методології та оцінки перспектив технологічного розвитку в своїх працях розробили Й. Шумпетер [1], Н. Кондратьєв [2], А. Анчишкин [3], Л. Гатовський, Б. Кузик, Ю. Яковець [4] та ін. Окремо слід зазначити представників школи суспільного вибору Дж. Б'юкенена, Г. Таллока [5], М. Ослона [6] за обґрунтування впливу малих груп на виробництво суспільних благ. Проте невіршеною проблемою залишається оцінка впливу фінансових груп на збурення інноваційних процесів.

ПОСТАВЛЕННЯ ЗАВДАННЯ

Метою роботи є дослідження механізму використання економічної влади при впровадженні інновацій; встановлення зв'язку між стабільністю фінансово-промислових груп та рівнем інноваційності продукції.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Система інноваційного забезпечення України на сьогодні не сприяє інноваційному зростанню економіки. Різними складами Кабінету Міністрів України приймалися програми розвитку, в яких розглядалися

шляхи стимулювання інноваційної діяльності. Але з дев'яностих років у країні продовжувалося падіння рівня науково-технічного потенціалу, зниження інноваційної активності промислових підприємств. Так, в 2006р. частка сировинної продукції у ВВП склала 67%, тоді як інвестиційної – 13,7% [7]. Це пояснюється багатством сировинних ресурсів України, що дозволяють отримувати економічним агентам гарантовані прибутки від їх продажу. Підприємства замість впровадження ризикованих інновацій задовольняються екстенсивним використанням наявних ресурсів. Держані органи зважаючи ведуть себе з такими підприємствами, адже вони, як правило, є великими роботодавцями. Підтримка владою декількох фінансово-промислових груп або великих транснаціональних компаній призводить до насичення ринку продукцією саме цих підприємств. При цьому це відбувається не стільки через фінансування НДДКР, а через податкові послаблення та пільги. У крайньому разі захист національних виробників здійснюється через обмеження доступу інноваційних фірм.

Класичний випадок такого фінансування можна побачити у корейській промисловості. Успішність корейської продукції на світовому ринку була досягнута через реалізацію урядової стратегії розвитку пріоритетних галузей, в яку покладено орієнтацію промисловості на експорт та максимальну концентрацію капіталу. Уряд Кореї сприяв утворенню так званих чеболь (сімейних багатопрофільних холдингів), які отримували привілеї в обмін на беззаперечне виконання рекомендацій уряду. До таких привілеїв перш за все відносять пільгові кредити та політичну підтримку.

Однією з пріоритетних галузей Кореї є автомобілебудування. В 1972 р. уряд надав змогу займатися складанням автомобілів 4 компаніям: Kia, Hyundai Motors, Asia Motors та ShinJu, на основі якої було створено спільне підприємство холдингу Daewoo та General Motors. Шляхом використання політики протекціонізму (високих тарифів на імпорту автомобілів, а згодом – і комплектуючих до них) вже в 1979р. вдалося досягти випуску більш ніж 200 тис. автомобілів на рік. Ліцензії провідних автомобілебудівних підприємств (зокрема, японських) та дешева робоча сила допомогли Кореї досягнути п'ятого місця у світі за випуском автомобілів [8].

Держава є особливим учасником інноваційних процесів, оскільки є стороною, яка і безпосередньо діє в інноваційних процесах, і регулює проходження таких процесів за допомогою належної їй влади, в т.ч. і економічної. Під *економічною владою* ми розуміємо здатність справляти значний вплив на поведінку мас та процесів за допомогою системи економічних інструментів. Використання економічної влади державою в рамках короткострокового періоду має беззаперечний характер, але досить часто підлягає зміні з приходом нових політичних діячів.

У цілому роль владних інститутів держави на збурення інноваційних процесів зводиться до такого:

- сприяння розвитку науки шляхом задавання її вектору розвитку (в рамках державних програм, цільових угод тощо);
- надання грантів, цільового фінансування пріоритетних програм;
- державні замовлення та закупівлі інноваційної продукції;
- надання пільг в оподаткуванні (податкові знижки, вільні економічні зони);
- інформування стосовно провідних розробок (видання бюлетенів провідних науково-технічних розробок) тощо.

Кожен економічний агент (або група агентів) намагається, щоб реалізація економічної влади на його користь мала постійний характер, в зв'язку з чим його дії спрямовуються на закріплення та збереження інститутів, спроможних перерозподіляти економічний результат. Такі дії

скеровуються на встановлення контролю над державними органами з метою введення владними інститутами правил, що сприятливі для певної групи економічних агентів.

Важливим є визначення впливу на державні органи влади суб'єктів економічного процесу. Формально економічна влада належить державі, але насправді на неї впливає цілий ряд груп інтересів. На формування курсу інноваційної політики, на нашу думку, впливають такі суб'єкти економічних відносин:

- промислово-фінансові групи (далі ПФГ), виконують двозначну роль: концентрація виробництва й капіталу поряд з можливістю залучення та виробництва інновацій призводить до монополізації певної галузі господарства та одержання надлишкових прибутків;
- профспілки, мають неоднаковий вплив у різних країнах (найбільш потужні – профспілки Франції та Німеччини);
- національні політичні партії та громадські організації;
- монополії та природні монополії як особливий елемент регулювання в державі;
- міжнародні організації.

Якщо якій-небудь групі агентів вдалося отримати підтримку державних органів у її розвитку, то держава стає джерелом прихованого чи явного соціально-економічного конфлікту. Оскільки частина агентів починає використовувати ренту, що безпосередньо не пов'язана з їх діяльністю та є вирахуванням з результатів діяльності іншої групи, такі дії держави розуміються як деструктивні та обмежуючі економічний розвиток. Це, в свою чергу, призводить до неповного використання потенціалу національної економіки. Стосовно інновацій, деструктивний вплив може полягати в фінансуванні неперіоритетних технологічних розробок, обмеженні доступу нових досягнень до національного ринку тощо.

Відсутність справедливих умов для всіх економічних агентів на певних ринках, зокрема брак дієвого захисту конкуренції та асиметричність пільг, призводить до підвищення рівня концентрації на товарних ринках. Початківців, представників малого бізнесу, вже присутні на ринку гравці або поглинають, або взагалі витісняють. В Україні частка малого бізнесу у ВВП країни досить незначна. В 2003р. вона становила 10%, тоді як у окремих країнах цей показник досягає 70% [9, с. 4]. За даними Антимонопольного комітету України, частка монопольного сектору у вітчизняному ВВП становила близько 40%, викликаючи необумовлено високі ціни для споживачів кінцевої продукції.

Тенденції до монополізації ринку нині можна спостерігати в багатьох сферах народного господарства: зокрема, у торгівлі половину оптово-торгового обороту контролює лише 350 бізнес-структур.

Андреева Т.Б. [10, с. 53], провівши дослідження впливу різних факторів на конкурентоспроможність економіки України, зазначає, що рівень конкуренції практично не впливає на її функціонування. З цього можна зробити висновок про значну керованість економічних агентів та вплив концентрованих обсягів капіталу; можливу відсутність у майбутньому інноваційних зрушень в економіці України.

В Україні змагання за обмежені ресурси та преференції фінансування інновацій відбувається не тільки між їхніми користувачами (економічними агентами), а й між розпорядниками. Кошти на наукову діяльність розподіляються між 42 міністерствами та відомствами, через що ефективність та результативність їх роботи вкрай низькі. Відсутність чіткої координації між структурами та непрозора конкуренція за ресурси погіршують умови для забезпечення розвитку інновацій [11, с. 26].

Впровадження інновацій при впливі ПФГ досить часто унеможливується (рис. 1). Використовуючи вплив державних органів та найманих робітників, можна обмежити доступ нових технологій, навіть за умови значного випередження ними наявних аналогів.

Глобалізація ринку та збільшення розмірів компаній викликає тиск при прийнятті рішень урядовцями [12, с. 119]. Необхідність враховувати вплив на ПФГ інноваційних продуктів та можливі наслідки від скорочення кількості робочих місць, вплив профспілок є одними з основних причин протидії економічного розвитку. Перед урядовцями постійно стоїть завдання оптимального співвідношення економічного зростання порівняно з рівнем інфляції, зайнятості та структурою платіжного балансу. Оскільки одночасно неможливо досягти всіх цілей економічної політики (а це було б найкращим варіантом), інститути влади повинні задовольнятися певним оптимумом (формула 1).

$$Y = \underset{t}{\text{opt}} (U, G, \pi), \quad (1)$$

де Y – виробництво валового внутрішнього продукту;

U – рівень зайнятості;

G – рівень державних видатків;

π – рівень інфляції.

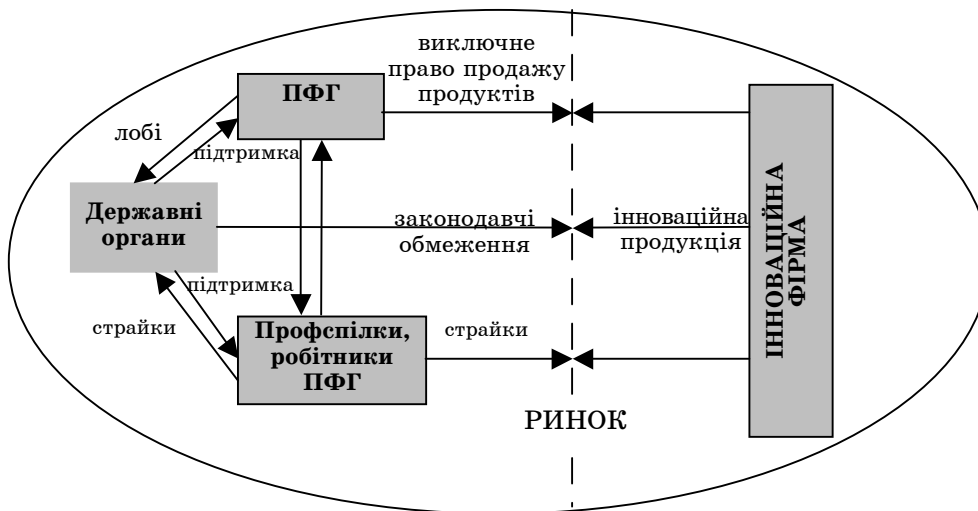

Рисунок 1 – Механізм протидії інноваційним процесам

Політичні діячі, будучи зв'язаними своїми передвиборчими обіцянками, обмежують доступ радикальних інновацій через можливість структурних потрясінь економіки. Використовуються стабілізаційні періоди (тобто відкладається строк впровадження новацій) або взагалі забороняється їх впровадження. Т.ч., національні інтереси досить часто заважають розвитку науково-технічного прогресу.

Разом з тим спостерігається тенденція кооперації країн при виконанні значних інноваційних розробок [13, с. 139]. Такі заходи знижують ризик та допомагають виконати розробки, які неможливо здійснити одній країні через обмеженість ресурсів. Кооперація країн також підвищує масштаб поширення інновацій, тобто ефективність інноваційних зрушень.

Економічна глобалізація та посилена глобальна конкуренція (між країнами зокрема) дає сенс урядам зосереджувати підтримку наукових проєктів у межах інтернаціонально конкурентних галузей. В той же час

стратегії економічного прориву поряд з можливістю досягнення переваг в перспективних галузях (наприклад, нанотехнологій, біотехнологій, систем інформації) економіки допускають неефективне використання ресурсів в неперспективних галузях. Це уможливило ослаблення їх інноваційності заради можливості отримання додаткових доходів від багатообіцяючих розробок в майбутньому.

Знову постає питання оптимального розподілення ресурсів: краще вкладати кошти в нові розробки чи споживати ліцензії провідних компаній. Воно особливо актуальне через тенденцією розділення сфери виробництва та сфери НДДКР. Наприклад, Sony, Phillips та Pioneer разом володіють близько сотнею патентів на існуючі DVD-технології та отримують 1,5-3,5% з відпускної ціни всіх дисків, що записуються. Розмір прибутків не вказується, але за деякими оцінками він об'єднується мільярдами доларів на рік.

Патентне та ліцензійне право може обертатися як на стимул впровадження коштів в науково-технічні розробки, так і бути гальмівним елементом наукового прогресу (рис. 2). Наприклад, впровадження нових високодисперсних сорбентів на основі кремнезему «Аеросил» загрожує банкрутством виробникам старих поколінь сорбентів. Внаслідок цього цей сорбент не проходить патентування в Європі, хоча має дозволи на виробництво в Росії, Китаї, Пакистані [14, с. 92].

Ринкове оточення є визначальним фактором відбору інновацій. Саме економічні агенти можуть відхилити навіть найкращі варіанти новацій (наприклад, за принципом технологічності), якщо вони не відповідають комерційній вигоді та збереженню конкурентних позицій груп підприємств. Обираються оптимальні рішення, які можуть поєднати різноманітні обмеження та потреби розвитку. Наприклад, диски Blu-Ray від Sony більш прогресивні порівняно з HD-DVD дисками Toshiba (вони мають відповідно обсяг пам'яті 50 та 30Гб). Проте виробництво Blu-Ray потребує корінного переобладнання підприємств-виробників дисків, таких, як TDK, Maxell та Verbatim. Це, в свою чергу, обумовило вибір виробників такої продукції на користь HD-DVD формату, хоча він і гірше за технологічними параметрами.

На поширення інновацій значною мірою впливають дилери. Так, японська зубна паста, яка лікує карієс без стоматолога, не була підтримана постачальниками стоматологічного обладнання та об'єднаннями стоматологів. Це пояснюється відсутністю стимулу до поширення такого ноу-хау: при впровадженні пасти в цих структурах відпаде потреба, та вони збанкрутують [14, с. 91].

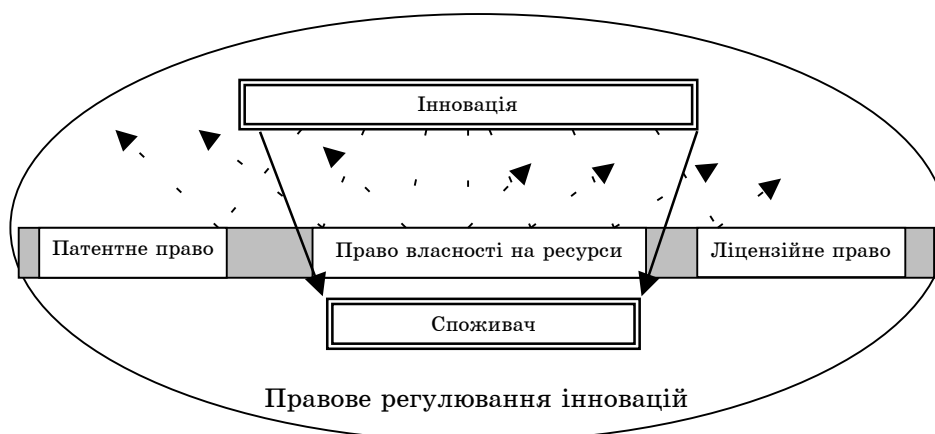

Рисунок 2 – Вплив правових інструментів на поширення інновацій

Радикальні зміни можливі лише при посиленні рівня конкуренції між промисловими групами. Зменшення рівня прибутковості на спаді економічного розвитку змушує виробників шукати нові можливості отримання конкурентної переваги, спричиняючи до загострення боротьби проти застарілих та обмежуючих діяльність організаційних форм, внутрішньоорганізаційних перетворень (рис. 3). Це, в свою чергу, створює передумови для зрушення існуючих технологічних укладів та створення нової парадигми розвитку. Державна політика при зваженому використанні економічної влади спроможна відіграти провідну роль при залученні інновацій.

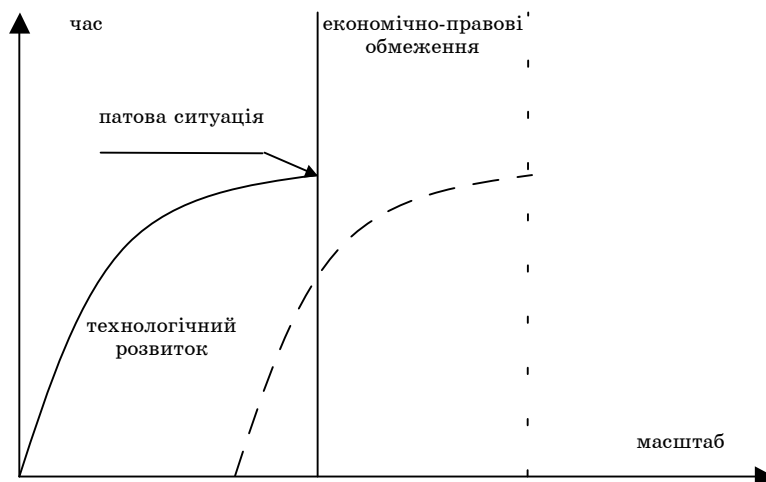

Рисунок 3 – Залежність технологічного розвитку від економічно-правових обмежень

Поширення технологічних укладів досить часто стикається з проблемами монополізації ринку. Для владних органів принциповим стає пошук можливостей отримання економічного балансу між конкуренцією та інноваціями, між обмеженням монополізму ПФГ та економічним зростанням. Такий оптимум був досягнутий при обмеженні діяльності компанії Microsoft. Європейська комісія зобов'язала її виплатити 613 млн дол. штрафу за зловживання монопольним становищем та відкрити код операційної системи європейським підприємствам з оплатою ними права отримання вихідного коду.

ВИСНОВКИ

Аналіз вищенаведеного дозволяє зробити висновки, що впровадження навіть найкращих за технологічним рівнем новацій унеможливується при загрозі діяльності стратегічних груп інтересів. До таких груп належать ПФГ, профспілки, національні політичні партії та громадські організації, монополії та міжнародні організації. Використовуючи систему економічної влади, цим агентам вдається захистити свої інтереси від збурення економіки, яке пов'язане з появою нових гравців, що володіють інноваційними технологіями та продуктами. Введення нових технологій здійснюється при загостренні боротьби між фінансово-промисловими групами в періоди економічного спаду.

SUMMARY

The mechanism of using economic power attached to introduction of innovation is analyzed in the article. The connection between stability industrial group and innovation level output is determined.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. – М.: Экономика, 1982. – 238с.
2. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики / Редкол. Л.И. Абалкин и др. – М.: Экономика, 1989. – 526 с.
3. Анчишкин АИ. Наука-техника-экономика. –2-е изд. – М: Экономика, 1989. – 383 с.
4. Кузык Б.Н., Яковец Ю.В. Россия – 2050: стратегия инновационного прорыва. – 2-е изд. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2005. – 624 с.
5. Бьюкенен Дж., Таллок Г. Расчет согласия. Логические основания конституционной демократии // В кн.: Бьюкенен Дж. М. Сочинения / Пер. с англ. Серия «Нобелевские лауреаты по экономике». – М.: Таурис Альфа, 1997. – Т.1. – С. 197-206.
6. Олсон М. Логика коллективных действий. Общественные блага и теория групп. – М.: Фонд экономической инициативы, 1995.
7. Обсяг реалізованої продукції добувної та обробної промисловості та її розподіл за групами за січень–грудень 2006р. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
8. Ланьков А.Н. Автомобильная промышленность Кореи [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.panasia.ru/main/activ/auto/3.html>.
9. Поліпшення бізнес-середовища в Україні / За ред. В. Нанівської. – К.:Київська типографія, 2007.-65 с.
10. Андреева Т.Б. Работа предприятия на Украине: что определяет успех. — М.: EERC, 2003. — 56 с.
11. Майбутнє економіки України / За ред. В. Нанівської. – К.: Міжнародний центр перспективних досліджень, 2007. – 54 с.
12. Янц Н., Люф Х., Петерс Б. Рівень інновацій та продуктивності фірм. Чи існує спільна ситуація для різних країн? // Проблеми та перспективи управління в економіці. – 2004. – №2. – С. 119-136.
13. Гринев В. Ф. Инновационный менеджмент: Учеб. пособие. — 2-е изд., стереотип. — К.: МАУП, 2001. — 152 с.
14. Старокадомский Д.Л., Малышев А.В. Четыре основные тенденции мирового развития в сфере НИОКР // Наука та інновації. – 2007. – №6. – С. 87-93.

Колосок С.І., аспірант, СумДУ, м. Суми

Надійшла до редакції 23 червня 2008 р